

קצירת האומ"ר מאמר ג' - קריאת שם יששכר בתורה

בראשית כולם בשני סיניין והשאר בסיין אחד.⁴ ד. שעד פרשת פינחס כולם נקראים בשני סיניין ומשם ואילך בסיין אחד.⁵ ה. שבכל מקום נקראים בשני סיניין.⁶ והואיל

----- מנחת האומ"ר -----

שם יששכר רק ישכר רק שם יששכר בלידתו, ומאחר שלא נזכר בגמ' ומדרש ולא במשנה רק בחזקוני פ' פנחס (עי' לקמן בהערה זו ובהערה 28 ולקמן סק"ב) אין מחזירין אותו ואין מזהירין לאינו יודע זה כי דבר זה הוא. עיין בפנים. ובבנין שלמה של המדקדק רז"ה (עי' הערה 13, 17 ו-41) בבית האותיות חדר ג' אות ט' הביא החזקוני וכתב עליו: ולפי דבריו איכא למימר כי יששכר הראשון שבתורה שהוא ותקרא שמו יששכר, ששתי השיניין נקראו בו שהרי באותו זמן עדיין לא נולד יוב, ועדיין לא נוסף לו אות משם אביו [עי' לקמן סק"ב]. ואינו נכון שהרי בפרשת ויגש גבי יורדי מצרים נזכר שם יששכר, ושם עדיין נקרא שם בנו יוב - וא"כ לפי דבריו גם שם היה צריך להיות נקרא שמו יששכר בשני סיניין. שוב ראיתי בנוהג כצאן יוסף פרשת פינחס (עמ' רמד) שהביא דברי הנחלת יעקב (עי' סק"ב) וכתב שאינו מסכים עם מה שכתבו הראב"ע והחזקוני בפרשת ויצא דבכל התורה אינו נקרא בשני סיניין כי אם בפעם הראשון במקום לידתו וטעמם בצד. הנה דברי הראב"ע אינם נמצאים שם כי אם ברש שמות ואינו מזכיר שום חילוק. אך בחזקוני פ' ויצא כתב... ועל שאמרה כן ושאמרה כי שכור שכרתיך נקרא יששכר בשני סיניין. הנה נראה שדיק מלשון נקרא, שכאן כתב נקרא בשני סיניין, ובפרשת פינחס כתב שאחת אינה נקראת בשם אביו; א"כ לפי הבנתו מפורש בחזקוני שכאן נקרא בפה בשני סיניין. ואולי זהו גם כוונת המקור חיים הנ"ל - דהיינו החידוש ששמענו מהחזקוני שכאן נקרא בשני סיניין. אמנם פשוט לשונו משמע שהחידוש הוא הקריאה בסיין אחד. אך אין דברי החזקוני אלה אלא קיצור דברי הריב"א: ועל שם שאמרה כן ושאמרה שכור שכרתיך בדודאי בני נקרא יששכר ונכתב בשני סיניין, ופירש"ם שאותה שהיא בשכר הדודאים אינה נקראת לפי שהוא גנאי... הרי ברור שאין כוונת הריב"א והחזקוני על הקריאה בפה, אלא על כינוי השם - דהיינו הכתיבה; וכן כתבו גם שאר בעלי התוס' והמפרשים שהבאנו לקמן. ועי' הערה 42.

4 עי' לקמן סק"ב. ונראה טעמו משום שעד אז היה יששכר חי, ושםא אכתי לא נתן שייך אחד לבנו, משא"כ אחר מיתה בודאי כבר נתנו.

5 עי' לקמן סק"ב. ועי' לעיל הערה 3; וכנראה שכן יישבו ה"סתירה" בחזקוני. ועי' טעם ודעת להגר"מ שטרנבוך פרשת ויגש.

6 כ"כ בהשמטות ל"דרכי חיים ושלום" (מונקאטש). ובהיכל הברכה כתב: יִשְׁשַׁכָּר קורין בשני סיניין

הבירור שלפנינו אינו אלא קיבוץ לאכסניה אחת של המקורות המפוררים שמצאנו המדברים על שם יששכר, ולא באנו לדון כאן הלכה למעשה, שהוא ענין של שיקול המנהגים השונים נגד המשתמע מהמקורות שהבאנו, והוא ענין לרבנים היושבים על מדין. ברצוני להודות מעומק לבי להרב בנימין המבורגר שהעמידני על כמה מקורות חשובים שנעלמו ממני, והרב יצחק סץ עבור עזרתו וטרחתו. [המאמר נדפס לראשונה ב"צפונות" גליון י"ז תשנ"ג, ויוצא כאן עם קצת הוספות ותקונים, ותוספת קצת מקורות ממאמר הרב יוסף צבי שמעיה שנדפס בבית אהרן וישראל גליון נח נ"ס-איר תשנ"ה*. ועי' עוד בגליון ס"ג עמ' קל"א].

א. בענין קריאת השם יששכר בתורה נתפשטו מנהגים שונים באשכנז: א. שכולם נקראים בחד סיין¹. ב. שהראשון בשני סיניין² והשאר בחד סיין³. ג. שבספר

----- מנחת האומ"ר -----

* אך אין מקום בספר מכובד להשיב על רוב דברי רוח שבתגובה על דברי בגליון נט, והמערכת לא נאותו להדפיס תשובתי הנקבת. ודע שלא ראינו "חמדה גנוזה" סי' נז, "המעייין" תשכ"ז טבת וניסן, ותשרי תשכ"ח; ולא "מנהג ישראל תורה" ברוקלין תשי"ן סי' רפ"ב אות א'.

¹ במנהגי וורמיישא של ר' יוזפא שמש ח"ב סי' רצ"ט פרשת שמות כתב: כל מקום דכתיב יששכר קרינן ישכר. אך בהערת המהדיר העיר שמנהג וורמיישא פעם ראשונה בבי' סיניין ע"ש ועי' בהערה 3.

² וכן הוא במנהגי מגנצא (נדפסו בסידור רעדעלהיים מהדורת תרכ"ב עמ' 11). וכ"כ גם ב"תורת בר נשי", תלמיד הכתב סופר סי' שע"ה, [ואע"פ שכתב שם רמזים, לא הביא מקור ברור לקריאת שני סיניין בפעם ראשונה]. וכן הוא בדברי שאול על התורה (לבעל שואל ומשיב) תניינא וספר שפתי צדיקים להר"ר פנחס מדינאוץ סוף פ' ויחי וכ"כ בספר "ילקוט הגרשוני" סוף אות י'. ועי' לעיל הערה 1 ולקמן הערה 42.

³ כתב בתורת משה (מהחת"ס) מהדו"ק: יששכר מרומז ב' שכרים, אחד ששכר שכרתיך והשני נתן א-לקים שכרי. וטעם הראשון נראה לכסות ולכך אין שייך האחת נקראת אלא נכתבת. ורק בפעם ראשון שעכ"ח צריך להודיע שמו נקרא בבי' סיניין. ועי' במקור חיים של בעל החוות יאיר סי' קמא סי"ח בקיצור הלכות שכתב: נהגו החזנים שלא לקרות

ורבים נבוכו בזה אמרנו לברר איזו הדרך ישכון אור.⁷

ב. כתב רבי מנחם מן הלוי⁸: לפי ששמעתי מכמה חזנים שקוראים יששכר בשני שיניין עד פרשת פנחס ומפרשת פנחס ואילך קוראים רק בשיין אחד והשגיאה הזאת באה להם מספר נחלת יעקב⁹ שכתב וז"ל: שבימים הקדמונים נקרא

----- מנחת האומר -----

והקורא ישכר פי דוברי שקר כי מחמת דגישות השיין קורא שני שיניין מדין דגש, וא"צ לכפול השיניין יששכר, והקורא שניהם בקמ"ץ לא משתבש. ואין כאן קרי וכתוב אלא המדקדקים בדו מלבם לקרות בחד שיין. ובפרשת במדבר (א, ח) כתב: הקריאה הנכונה כדעת בן נפתלי בשני שיניין הראשון בשו"א והשני בקמ"ץ וכך נהג מורי ורבי דודי רבינו צבי (מזליטשוב) וכך נהגו כל הצדיקים ואמרו ישכר פי דוברי שקר. עכ"ל. [מלשון זו נראה שחזר ממה שכתב בפרשת ויצא דהמדקדקים בדו הקריאה מלבם, שהרי מכלל דבריו כאן אתה שומע שהכיר שלבן-אשר הקריאה בשיין אחת, ולא יעלה על הדעת שיאמר על בן-אשר שבדא הקריאה מלבם. ומ"מ יושב מנהג רבותיו ע"פ דעת בן-נפתלי]. ועיי' סקיי"א.

7 עיי' שערי רחמים על השערי אפרים שער ג' סקיי"ח ו"יתורה שלימה" כרך ה' בראשית ל, יח הערה סד.
8 העתקנו הגהתו מחומש רש"י עם "דבק טוב" אמסטרדם תקכ"ז - ההגה נדפס בפרשת ויחי. כנראה שנדפסה לראשונה בתנ"ך עם פירש"י ו"מגישי מנחה" אמסטרדם תפ"ג.

9 ספר קטן (47 דף קוורטו) על ענייני מסורת ועשרת הדברות לה"ר יעקב קופל ב"ר אהרן זאסלובר נדפס זולצבאך תמ"ו וקיצור ממנו בהענא תע"ח. [פרטים ע"פ "בית עקד הספרים" ו"תיקון סופרים" של רש"י ונוהג כצאן יוסף - [ואיננו הפירוש על רש"י לבן ה"משאת בנימין" שנדפס בקראקא ת"ב.]. וז"ל: ואם אתה רוצה לידע עד כמה צריך לקרות בתורה יששכר בשני שיניין. עד פ' פנחס. ומפרשת פנחס והלאה צריך לקרוא ישכר בחד שיין. והטעם הוא כדמפרש רש"י ז"ל בפ' פנחס וכן הוא בחזקוני. לישוב הוא יו"ב שניתוספה לו שיין אחת משני שיניין שבשם אביו יששכר. ולכן אינו נקראת בשם אביו. ואני מצאתי הגה"ה טעם נכון ונכון למה נקרא כאן בפ' פנחס ישוב ולא יוב: שלאחר ימים נקרא שם אליל ג"כ בשם יוב. ובא יוב לפני אביו בקובלנא רבא על שנתן לו שם כשם ע"ז ונתן לו אביו אות א' משמו והוא השיין לכך נקרא מאותו פעם ישכר בשיין אחת. ואם כן בפ' פנחס כתיב לישוב ולא יוב ולכך מאחר שמאותו הפעם נחסר שיין אחת משמו של יששכר. לכך קורין בתורה מפ' פנחס והלאה ישכר ומפרשת בראשית עד פ' פנחס ולא עד בכלל. קורין בתורה יששכר בשני שיניין ע"כ הוא טעם נכון: עכ"ל. [העתקנו הלשון מפיצור נחלת יעקב -

שם אליל אחד יוב. ובשביל כך בא יוב בן יששכר לפני אביו בקובלנא רבא על שכניה שמו כשם ע"ז ונתן לו אביו אות משמו והוא השיין ונקרא ישוב לכן נקרא יששכר בשיין אחד מאותו פעם שנזכר ישוב בפרשת פנחס משא"כ מפרשת בראשית עד פרשת פנחס קורין יששכר בב' שיניין עכ"ל. ונ"ל במחילת [כבודו] שאלו אינם נכונים מכמה טעמים. בראשון צריך אתה לידע שיש מחלוקת בין בן אשר ובין בן נפתלי כמו שנדפס בסוף המקרא גדולה. ודעת בן אשר שהשיין השניה במלת יששכר איננה נקראת בשום מקום לכך אינה מנוקדת ככל כתבין ולא קריין [עיי' לקמן אות ה']. ודעת בן נפתלי שהיא נקראת בשו"א בכל מקום¹⁰.

ומנהגינו הוא כדעת בן אשר כמו שכתב החכם מהר"ר מנחם די לונזאנו בספרו אור תורה בפרשת בראשית בפסוק יהי אור וז"ל: יהי בשופר ישר ולא במקף וזו היא הפלוגתא ראשונה שבין בן אשר ובן נפתלי שבין אשר קורא יהי אור בשופר ישר ובן נפתלי קורא יהי אור במקף. ונהגו כל ישראל בגלילות האלו לסמוך על קריאת בן אשר כאילו יצאה בת קול ואמרה בן אשר ובן נפתלי הלכה כבן אשר. עכ"ל. וכן כתב הרד"ק בספר השרשים בהקדמתו וז"ל: ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. ור' אליה בחור כתב בספר מסורת המסורה: ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר בכל הארצות האלה ואנשי מזרח סומכין על קריאת בן נפתלי. עכ"ל. ומה לי להאריך בראיות הלא מי לנו גדול מרבינו משה בן מיימון שטרח כמה שנים ותקן ספר תורה כשר כמו שכתב ר' עזריה מן האדומים בספרו אמרי בינה סוף פרק ט' וז"ל: בקצה חומש קדמון כ"י מעובד המנוח

----- מנחת האומר -----

תשו"ח להרב אברהם הלוי שישא מלונדון שהמציא לנו צילום מהספר.

10 לא דק בלשונו, כי המעיין שם יראה שהשיין הראשונה בשו"א והשניה בקמ"ץ לבן נפתלי כמבואר לקמן סקיי"א.

אלו. וכן בעלי המסורות שכותבין ומחברים ספרים להודיע הפתוחות והסתומות, נחלקו בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם. ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות וצורות העירות, כדי לתקן עליהם כל הספרים ולהגיה מהם. וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר החזקה שכתבתי כהלכתו. עכ"ל. מכל הלין נשמע שאנחנו סומכין על קריאת בן אשר¹² שהשייך השנית במלות יששכר איננה נקראת כלל בכל התורה. ואותם הקוראים אותו מפרשת פינחס ואילך הלא המה פוסחים על שני הסעיפים לא כדעת בן אשר ולא כדעת בן נפתלי. ועוד אם הוא כדברי בעל נחלת יעקב הנ"ל למה קוראים בשני שיניין עד פרשת פינחס. והלא בפרשת במדבר נשא בהעלותך שלח לך נזכר כמה פעמים יששכר וכבר מת יששכר וכבר הוסיף לישוב השייך משמו. ולמה קוראין אותו שם בב' שיניין? (והאריך שם לבאר ע"פ רמז טעם שהשייך השניה אינה נקראת)... וידעתי גם ידעתי קוטן ערכי ומיעוט ידיעתי להשיג על הגאון בעל נחלת יעקב אך אמרתי בלבי שכבר אמרו הקדמונים קבל האמת ממי שאמרו וק"ל:

ג. כתב במכתב מאליהו¹³ בראשית ל"ח:

----- מנחת האומ"ר -----

¹² ענין בן אשר וסמכותו נתבאר באריכות במאמרינו ב"צפונות" ח' ו' וטו' (עמ' ק' בהערה), ועי' גם בגליון טז עמ' צז אות ג' וד' וצפונות יד עמ' פד ופה ובספרנו "אשרנו" ו"קיצור אשרנו" ובקונטרס "נביאי האמת וצדק" וקונטרס "מענות לא יוכל לתקן".

¹³ אור תורה עם פירוש מכתב מאליהו נדפס בהומבורג שנת מנחת (תצ"ח) מאת מוה"ר אליה ב"ר עזריאל מוילנא - בר פלוגתיה דהמדקדק רז"ה. דברי ספרו מכתב מאליהו העתיק בעל קסת הסופר להלכה בחלק ב' מספרו לשכת הסופר אות א' ואות כז. הסידור שהדפיס יחד עם אביו רבי עזריאל קיבל

ר' שלמה ששון פה פירארה ראיתי דברים וזה נסחם: אני משה אבן מיימון קנא קנאתי לה' א-לקי ישראל בראותי ספרי תורה במצרים שפרשיותיהן פתוחותיהן וסתומותיהן וסדורותיהן אשר לא כדת ודרשתי על עצמי עת לעשות לה' ובטלתי מלימודי לכתוב ספר תורת א-לקינו חמשה חומשים קשורים יחד בקונטרסים כדי להגיה ולהעתיק מהם שאר ספרים. והספר שהעתיקתי ממנו הוא הידוע במצרים שהוא כולל כ"ד ספרים שהיה בירושלים מימות חנאים ואמוראים וכשנלכדה ירושלים ע"י המלך קר"לון לוקח משם הספר ובא שבי בארץ מצרים ועליו אנו סומכין. ובעת גמרתי ספרי כי א-לוקי הטובה עלי נשא לבי אותי ללכת ממצרים למלכות בורג"וניה אשר בצרפת למדינת ייל"ון היושבת על נהר שא"ונה, כי דרשתי וחקרתי ושאלתי היטב באשר נמצא שם ספר תורת אלקינו מכתב יד קודש עזרא הכהן הגדול סופר מהיר. והבאתי עמי תקון סופרים פתוחות וסתומות וסדורות שהעתיקתי מספר העשרים וארבעה אשר הובא מירושלים, ומצאתי בגויל כל פתוחות וסתומות מכוונות יחד עם הספר אשר הבאתי עמי ושמחתי עד מאד וקבלתי עלי לעשות יום משתה ושמחה באותו היום כל שנה ושנה הוא כ"ח לירח זיו, וטרחתי לכבוד צורי והעתיקתי מן הספר ההוא כל תיבות חסרות ויתרות ותיבות גדולות וקטנות ומשונות ומהופכות כדי לעשות ספר תורת ה' בלי חסור ויתור, ובשובי לארמתי כתבתי תורת אלקינו כדת וממנו הכל מעתיקים. זכרה לי א-לקי לטובה ולשלם משכורתי בע"ה, והמדקדק באלה ולא יחליף עליו הכתוב אומר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך¹⁴. עד כאן דבריו. הרי לפניך שטרח טירחא גדולה לתקן ס"ת והוא כתב בספרו יד החזקה הלכות ס"ת פ"ח וז"ל: ולפי שראיתי שבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים

----- מנחת האומ"ר -----

¹⁴ בשם הגדולים ערך רבינו עובדיה מברטנורה העתיק מעשה הזה ופקפק עליו ע"ש, ועי' הערתנו ל"צפונות" גליון י' עמ' עא הערה 44.

גם החכם ר"א מוילנא בספרו מכתב מאלי', והאמת כי המחבר נחלת יעקב לא ידע מענין הקריאה הנכונה כל מאומה, וכהנה שיבושים רבים בספרו להמעין בו:

ה. וכתב עוד רו"ה בחומשו מאור עינים פרשת האזינו אצל הלד' תגמלו זאת: לא מצאנו בכל המקרא שום אות בלי ניקוד שצריכה להיות נעה באחת מהנקודות כי עיקר הניקוד איננו כי אם להורות על הקריאה לכן מצאנו בכמה מקומות נקודות מבלי אותיות כגון כל קריין ולא כתיבן שהזכירו בעלי מסורה בריש ספר דברים ובמס' נדרים ל"ז: וסופרים פרק ו' ה"ח ופ"ז ה"א ובכולהו נרשם הנקודות להודיע הקריאה אע"פ שאין שם שום אות, והיפך זה הכתיבן ולא קריין הנזכרין במס"ג בספר רות סימן ג' ובנדרים שם ובסוף פ"ו דסופרים שאותיותיהם כתובים מבלי שום ניקוד תחתיהם להודיע שאינן נקראים כלל. ומכל זה נתברר כי כל אות הכתובה מבלי ניקוד היא בלתי מתנועעת כלל וכמאן דליתא דמיא ולכן שין השני של יששכר וצדי השני של מחצצרים [ודע"א טו, כד] ע"ש ברד"ק ומנ"ש] בלי ניקוד כלל לפי שאינן נקראות כלל.

ו. הנה בחילופי¹⁸ בן אשר ובן נפתלי בפרשת ויצא (שהיא הפעם הראשונה) יששכר נקראת בסי"ן אחד לבן אשר, וכן

----- מנחת האומר -----

קוראים רק שי"ן אחת כמ"ש בעל נחלת יעקב... וכיוצא בו כתב בספרו "יסוד הניקוד" בשער המקרא אות ג'. למעשה טענותיו הטובות שבסימן הני"ל ורוב דבריו שם לקוחים מהגהת רבי מנחם מן הני"ל, ולכן לא העתקנום שנית. ועיי' הערה 41 ולעיל הערה 3 בשם ספרו בנין שלמה.

18 היא רשימת המחלוקות שבין שני בעלי המסורת בן אשר ובן נפתלי - נדפס לראשונה בסוף המקרא גדול וויניציא רפ"ו יחד עם ה"מסורה רבתא", ומצויה בהרבה כתבי יד. אך בדפוס ווארשא המצויים נשמטה כל הרשימה הזאת (וגם רשימת ה"פסקים" ופתחים באתנחתא וסוף פסוק). רשימת חילופים אחרת נעשה ע"י המדקדק הקדמון מישאל בן עוזיאל (לפני מהדורת א. ליפשיץ ירושלים תשכ"ה), והוא יסוד רשימת החילופים שבמחברת התיגאן התימני (ראה הערה 21).

כתב הראב"ע ריש פ' שמות וז"ל יששכר בעבור התחברות שני סינין חסרו האחד מן המכתב כדרך מחצצרים דה"ב, וזו ואין סין כמוה במקרא וכ"כ רד"ק במכלול ובשרשים (שורש חצר) וכל ספרי החומשים סין השניה בלא נקודה כלל ובמדויקים ראיתי קו ישר כדמות פתח על הסין השניה כזה ש¹⁴ והוא לסימן שאינה נקראת כלל. ובספר נחלת יעקב כתב מפ' ויצא עד פ' פינחס קורין יששכר בשני סינין ומשם ואילך בסין אחד ונתן טעם על זה ע"פ מה שכתב החזקוני בפ' פינחס לישוב משפחת הישוב במדבר כו, כד יעויין שם. וטעמו הוא כטעם ירר חלמות¹⁵. ויש קורין כל יששכר שבתורה בסין אחד מלבד יששכר ראשון, שבפרשה זו קורין בשני סינין וגם זה שבוש כי מה שכתבנו לעיל הוא העיקר.

ד. וכתב רבי וואלף היידנהיים¹⁶ בחומשו תורת הא-לקים ב"שום שכל": יששכר, כבר הורו החכמים המובהקים כי השי"ן השני נכתב ואיננו נקרא כלל וכלל כמבואר במנחת שי לכן אל תשעה אל דברי חלומות של בעל נחלת יעקב והסומכים עליו האומרים כי רק בפעם הראשון קורין ב' השיני"ן, ויש שאמרו עד פ' פנחס, וכולם ישא רוח, וכבר בטל דבריהם המדקדק רז"ה בסוף חבורו שערי תפלה סי' שכ"ג¹⁷

----- מנחת האומר -----

הסכמות נלהבות מגדולי דורם, והשפעת סידורם עדיין ניכרת בסידורינו.

14 קו על האות למעלה הוא סימן "רפה" המשמש כסימן שאין האות דגושה או שאינה נקראת כלל. בכתבי יד נשתמשו בו לרוב וכן נשתמשו בו לפעמים בחומשים מדויקים. עיי' תיקוני זוהר סוף תיקונא חמישאה והקדמת סידור רבי שבתי סופר מפרעמיסלא פרק ה'.

15 לשה"כ איוב ו,ו.

16 מגדולי המדקדקים האחרונים - הזכירוהו בשבח גדול החתם סופר והאחרונים - [עיי' הקדמתנו]. הערותיו האלו הועתקו גם בחומש רעדעלהיים תרכ"ח עם ת"א ורש"י שנדפס שוב לפני שנים אחדות תחת השם "תורה ברורה".

17 וז"ל בשע"ת שלו: ...ועתה חדשים מקרוב באו המעוותים הקריאה הנכונה וקוראים מלת יששכר בשתי שיני"ן עד פרשת פינחס ומפרשת פינחס

והרמ"ה ב"מסורת סייג לתורה" 25 שלו, והמאירי בקרית ספר שלו 26, ובמדרש שכל טוב בראשית ל"ח, ובספרי בעלי התוס' והרע"ב על התורה 27 שם, ובחזקוני 28 במדבר כו, כד, ופירוש [המיוחס 28*] ל[הרוקח] שם 29, והנקדן הקדמון 30 יקותיאל הכהן בן יהודה 31, ובעל הטורים בפירושו הארוך עה"ת, ובפירוש רבי חיים פלטיאל עה"ת, וב"ספר זכרון" על פירוש רש"י עה"ת; כולם מעידים שהסי"ן השניה בלתי נקראת בכל מקום 32.

----- מנחת האומ"ר -----

כשי"ן יששכר שאינו נקרא" 25 לבעל המחבר יד רמ"ה הידוע על בבא בתרא וסנהדרין (עי' צפונות י' עמ' סט הערה 38), שורש שכר: יששכר - ותקרא שמו יששכר. כל אורייתא תרין שיני"ן כתיב חד קרי בקמ"ץ ודגש וחד לא קרי: 26 חלק ה"תיקון סופרים" דף ד: ופרשת ויגש פרשה ב' ופ' ויחי פ"ו. 27 ספר "רבותינו בעלי התוספות" עה"ת (עם ריב"א ורע"ב) בפירוש התוס' (שהוא דעת זקנים הנדפס במקראות גדולות), והריב"א (עי' הערה 3), והרע"ב. ותוס' שעם הרא"ש ("הדר זקנים"), וכן מוכח מ"מושב זקנים". 28 וז"ל בפרשת פינחס: לישוב. הוא יוב שנתוספה לו שי"ן אחת משני שיני"ן שבשם אביו ולכך אינה נקראת בשם אביו. ועי' לעיל הערה 3. 28* ב"תוספות השלם על התורה" בכרך א' עמ' 21 פקפק על אמיתות יחוס הפירוש לבעל הרוקח. ע"ש. 29 וז"ל: "ישוב יוב זו היא שיבה זו ביאה נטל שי"ן של יששכר והניח על יוב ישוב. במקרא צודי קורין יששכר אבל קורין יששכר יש שכר לפעולתך (ירמיה לא)". העיר על הקריאה הנהוגה של שי"ן אחד אלא שבחומש צורי מצא השי"ן הראשונה מנוקדת ימנית ובשו"א והשניה שמאלית וקמוצה, וא"כ הקריאה נשמעת כמעט כ"יש שכר". ע"י תשובת רב האי הנ"ל - וכן מצאתי הניקוד "יששכר" בשני כתבי יד מזרחיים עתיקים מאד. 30 חי לפני הרד"ק. חיבורו "עין הקורא" הוא עיקר היסוד של חומשי רבי וואלף היידענהיים המפורסמים, וחומשי רוו"ה שימשו כעיקר היסוד לחלק התורה של תנ"ך "קורן". 31 נדפס בחומש "מאור עינים" של רוו"ה בריש במדבר. (בימינו הוצא לאור מחדש תחת השם חומש "עין הקורא" בני ברק תשמ"ג). 32 הרי מפורש כן דעת בן אשר - שהרי דעתו נזכר בספר החילופים בפעם הראשונה, וכ"כ הרמ"ה בהדיא, וכן כתבו כמה ראשונים על יששכר הראשון, ולא מצינו בשום ראשון לחלק בין יששכר ליששכר. ואף שהביאו בעלי התוס' הדרש בענין יוב ישוב, הרי הביאו גם עוד דרש וסיבה שאיננה נותנת מקום

העיד בשו"ת רב האי גאון 19 שכן הקריאה לבן אשר - ואפילו בן נפתלי אינו חולק לענין הקריאה אלא שמנקד השי"ן הראשונה בשו"א והשני בקמ"ץ 20. וכן העיד במחברת התיגאן 21 שכן הקריאה בכולם לבן אשר 22. וכן העיד הרד"ק בספר המכלול [דפוס ליק דף עב.] שכן הקריאה לבן אשר, וכן סתם בפירושו לדה"א, טו, כד 23. וכן כתב ר' אליה בחור 24.

ז. גם רבי משה בוטרול [בפירושו לספר יצירה פרק ה' עמ' מא] בשם רב האי גאון וראב"ע בשמות א, ג, ובספרו "מאזנים" 24*

----- מנחת האומ"ר -----

19 הועתק באוצר הגאונים למגילה ס"י ק"ע ולנדרים ס"י ק"ה. 20 ואשר שאלתם מה טעם יכתב יששכר בשני שיני"ן: דעו כי שני פנים קוראין אותו, יש שקוראין יִשְׁשָׁכָר, אחד שין ואחד סמך (עי' לשון הרוקח בהערה 29). ויש שקורין יששכר סמך בלבד. ויש מנקדין אותה שני דרכים. [יש מ]נקדין את שניהם כתורת סמך כד יִשְׁשָׁכָר אף על פי שאין מוצאין בלשון אילא אחד, וזה [בן] נפתלי וסיעתו. וי[ש] שמנקדין על הראשון כתורת סמך [ו] וסימן הקמ"ץ תחת הראשון והשני כאלו [אין] מנקדין אותו לא מלמ[עלה] ולא מלמטה [כזה: יִשְׁשָׁכָר] וזהו מעשה בן אשר וסיעתו. וע"ש עוד הערה ז בשם מחברת מישאל בן עוזיאל, והשוה להערה 22. 21 כל החומשים ותנ"ך שבכ"י קוראים התימנים תיג'אן - כתרים (בערבית), וההקדמה אשר לפנייהם בענייני הדקדוק והחילופים והמסורות קוראים "מחברת התיג'אן" ... וכנראה בראיות ברורות שהוא ספר הדקדוק של רס"ג... (אבן ספיר ח"א יב: וע"ש בדף נה: ובח"ב עמ' קפא ועמ' קפה). 22 במחברת התיג'אן בתחילת הפלוגתות שבין בן אשר ובן נפתלי: דע כי היה בן אשר ינקוד ממלות יששכר השי"ן הראשון ויוציא אותה בסי"ן וישבות השי"ן השני מן הנקוד ולא יוציא אותה בפה כמו יִשְׁכָּר וכולם על זה המנהג, ובן נפתלי יחליפהו כי הוא ינקוד השנים ויוציאם בסיני"ן כמו יִשְׁשָׁכָר. 23 ודע שבנ"ך שעם רש"י והמלבי"ם (ובלי הרד"ק), דברי הרד"ק אלו הועתקו לתוך הפירוש המיוחס לרש"י (כדרך שעשו המהדירים ההם בשאר מקומות), ואינם אלא דברי הרד"ק. וזה גרס לייחס דברים אלו לרש"י. 24 "המדקדק הגדול ר' אליה מדקדק" (שו"ת רמ"א סוף ס"י קל) בספרו מסורת המסורה לוחות שניות מאמר א': "וכן הצד"י של כאחד למחצצרים. מחצצרים בחצוצרות הצד"י השניה לא ננקדת ולא נקדית כשי"ן שניה של יששכר לבן אשר, אבל לבן נפתלי היא נעה בשו"א יִשְׁשָׁכָר כדינה." 24* "מאזני לשון הקודש" בענין "הזרים" (דפוס אופיבאך דף י"ט ע"ב): "הזרים שלא נמצא כמוהו

התורה³⁸, קסת הסופר [ובספרו "אהלי שם" על שמות גיטין], מסורת הקריאה בשם מנחת כליל ומכתב מאליהו, שלחן הקריאה דף מה. וסה, תורה תמימה אות ה'. וכ"כ ב"ספר שמות"³⁹, וביד אהרן⁴⁰, וכן כתב רשכבה"ג הנו"ב באה"ע תניינא סי' קז. ובשו"ת בית אפרים אה"ע סי' קי"ב: **אנן לא קרינן רק בחד שי"ן**. וכ"כ בשו"ת מהרי"א אסאד או"ח סי' נה, ובכרם שלמה אבה"ע קכ"ט בשם ישכר, ובגט מקושר, ובעזר מקודש שם⁴⁰. וכן דעת הריעב"ץ רבי מרדכי דיסלדארף ורבי ראובן גריסהאבר בהשגותיהם על ספר שערי תפלה⁴¹.

ט. הרי לפנינו חבל ראשונים ואחרונים כולם מעידים על הקריאה יששכר בחד סי"ן, וכן הוא מנהג כל הספרדים והתימנים בלי פוצה פה ומצפצף - ומעולם לא שמעו על קריאת **יששכר** בשני סיני"ן. ואחרי שכל החומשים לפנינו⁴² חדשים וגם ישנים בכל

----- מנחת האומ"ר -----

סח.

³⁸ אכן אביו ורבו החתם סופר, ותלמידו לא כ"כ עיי' הערה 2, 3; ושמא הכתב סופר קיצר. ³⁹ של רבי שמחה ב"ר גרשון הכהן ויניציא תי"ז - ספרו הוא אחד היסודות שעליו יסד הבית שמואל שמות הגיטין שלו. וז"ל בדף מו: **כתב הרב בעל דמשק אליעזר נר"ו, יששכר מלא בשתי שיני"ן ואע"ג דקרינן בחד שי"ן מ"מ בתורה כתיב בכל מקום בב' שיני"ן וכן באפוד. וכן מצאתי בתיקון הגט ובסדר הגט של א"מ זקני ז"ל יששכר המכונה בערמן...**

⁴⁰ באה"ע סוף הלי' גיטין בשם יששכר: **יששכר כותבין אותו בב' שיני"ן ואע"ג דקריא בשי"ן א' מ"מ בתורה כתיב בב' שיני"ן ואפילו אם המגרש חותם בשי"ן אחד אין משגיחין בחתימתו וכותבין בב' שיני"ן מהר"ם ו' חביב ז"ל בספר שמות [הנדפס בספרו "עזרת נשים"]. וכתב שאם כתבו בגט ישכר בשי"ן אחד אפילו שיהיה מקום עיגון ושעת הדחק שהדבר צריך תלמוד אם יש להכשירו. ⁴⁰ נדפס בסוף שלחן ערוך אבן העזר החדש מהדורת "ראש פינה".**

⁴¹ מדכאן שתקו לרז"ה ש"מ שכן גם דעתם.

⁴² אמנם מצינו ב"ספר יהושע" כתבים ופסקים של רבי העשיל באב"ד (שנת תקפ"ט) סי' עב שכתב: **הניקוד בחומש בפעם ראשונה יִשְׁשָׁכָר הוא בקמ"ץ תחת שי"ן ראשונה ושו"א תחת שי"ן שניה. וכך קורין הקוראים בפעם ראשונה יששכר ומשם ואילך קורין ישכר בחד שי"ן, אזי בניקוד ישנו דגש בשי"ן ראשונה ובשי"ן שניה אין שום ניקוד כלל וכלל...**

ח. וכן כתבו האחרונים: ר' אליה בחור כנ"ל, "מכלול יופיי" לר' שלמה ו' מלך³³, מנחת שי, קול יהודה על הכוזרי מאמר ב' אות עח³⁴, לוית חן³⁵ שער שלישי פרק כג בהגה, נחלת יעקב על רש"י עה"ת³⁶, דברי דוד לבעל הט"ז במדבר כו, כד, רבי מנחם מן כנ"ל, "תקון סופרים" של ר' שלמה דובנא³⁷, רוו"ה כנ"ל, לחם ביכורים, החיד"א ב"מדבר קדמות" מערכת היו"ד אות לא, רבי עקיבא איגר³⁷, כתב סופר על

----- מנחת האומ"ר -----

לחלק. גם לא יעלה על הדעת שבעלי התוס' ישנו הקריאה המסורה בידם מפני הדרש - בפרט שעצם הדרש בנוי על מסורת הקריאה, ולא להיפך. ועיי' הערה 3.

³³ פירוש על כל התני"ך ע"פ דברי הרד"ק ושאר מדקדקים קדמונים, דפוס ראשון קושטא ש"ט.

³⁴ ולפי דעתי כי גם הדגש במלת **יששכר** חמור גרם, גרם לרבוץ בין השפתיים השי"ן הנחה, כאילו היא מובלעת בשו"א נח על הדרך האמור. כי עם היות השי"ן הנחה כתובה אחר הדגושה, האמנתי כי מקרה הוא קרה לה פן יטעה הקורא בענינה לבטא בה ולקרות יִשְׁשָׁכָר, כיון שלפעמים ישמיטו נקודת השו"א מן הכתב כמו אמר שמר ודומיהם, ועל כן איחרוה. ע"ש.

³⁵ מקובל א-לקי שהגיה הזוהר דפוס ראשון ועוד ספרי קבלה חשובים. חיבורו לוית חן הוא ספר חשוב ונחמד על חכמת הדקדוק והשיר - נדפס מנטובה שי"ז.

³⁶ מבנו של בעל שו"ת משאת בנימין, קראקא ת"ב.

³⁷ ידידו של רוו"ה. ספרו הוא אחד מספרי היסוד להכרעת בעל קסת הסופר בנוסח ספרי תורה שלנו כמבואר בשער לחלק השני ועיי' בלשכת הסופר אות לו. אחרי שהעתיק דברי המנחת שי כתב: **והנה בענין קריאת השי"ן השניה לא עלה שום ספק בלב כל הקדמונים והאחרונים לקרותה בשום מקום, ואף שהיא פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי, הלא נודע כי ממזרח שמש ועד מבואו אין חוששין לדעת בן נפתלי, כי כבר קיבלו כל ישראל לקבוע הלכה כבן אשר, ולכן בעל מנחת שי (שחבר ספרו בשנת שצ"ה) שדרכו לקבץ כל הדעות ולאסוף בספרו כל הנוסחאות בין בכתיבה ובין בקריאה ולהכריע ביניהם, לא הביא בזה שום דעה אחרת: אכן עתה מקרוב צמחו דעות חדשות בין ההמוניים בענין קריאת המלה הזאת - י"א כי רק בפעם הראשון שבא בתורה... וי"א עד פרשת פנחס... והראשון אשר מצא הדעה השניה הוא איש אחד מקרוב בא שחבר ספר קטן קראו "נחלת יעקב", וכבר ביטל דבריו... (כנ"ל בדברי רוו"ה).**

³⁷ תשובת וחיידושים מרבינו עקיבא איגר [בני-ברק תשכ"ח סי' ד'] - הועתק משו"ת רשמי שאלה סי'

בחד שי"ן היו כותבים שתי שיני"ן בגט, כמפורש ב"ספר שמות" וביד אהרן הנ"ל - והיינו משום שכך היו קוראים בתורה תמיד, ולכן שם **יששכר** הנקרא בשני שיני"ן לא היה קיים כלל בזמנם.

יא. וכי תימא שהמנהגים האחרים כאשר קוראים בשני שיני"ן והראשונה בקמ"ץ סומכים על דעת בן נפתלי. ליתא, דהא לדעת בן נפתלי הקריאה היא **יששכר** השי"ן הראשונה בשו"א והשניה בקמ"ץ⁴⁷ ולא ההיפך, ועי' בשו"ת בית אפרים הנ"ל שמצדד שיששכר וישכר הם שני שמות כיון דהוי קרי וכתוב, ועי' או"ח סי' קמ"א ס"ח. ואפילו ה"היכל הברכה" המצריך לקרות תמיד בשני שיני"ן מכל מקום ניקד הראשון בשו"א והשני בקמ"ץ⁴⁸. ובודאי שמנהג העולם לקרות השי"ן השניה בשו"א נובע מהרצון לקרות שני שיני"ן, אך לא מצאו הניקוד בספרים שלפניהם, וכיון שהשי"ן הראשונה נקודה בקמ"ץ, ממילא קראו אותה בקמ"ץ והשניה הבלתי נקודה קראו בשו"א כמו כל אות בלתי מנוקדת בסוף תיבה⁴⁹.

----- מנחת האומ"ר -----

⁴⁷ כעדות ספר החילופים דפוס וויניצא וכתבי יד, ושו"ת רב האי גאון ומחברת התיגאן ור' אליה בחר במסורת המסורה. [וכ"כ בהיכל הברכה לעיל הערה 6] ורב האי גאון כתב שבן נפתלי גם מסכים לבן אשר לענין הקריאה דנקראת רק בחד שי"ן (דגושה). והמסורת כ"י שהעתיק בקרני אור שמות אג, אות ז' **יששכר** לבן אשר ו**יששכר** לבן נפתלי שבשתיא היא, ונסתרה מכל הנ"ל ומעדות הרד"ק ומכתר ארם צובה של בן אשר עצמו. ובעצם ג' הקריאות שהזכיר רב האי כנ"ל בהערה 20 הן קרובות מאד זה לזה (שהרי גם קריאת בן נפתלי **יששכר** נקרא בשו"א נח לדעת הרד"ק במכלול דף ע"א ע"ב והקדמונים - ולדעת רב האי הנ"ל הוא שוה ממש לקריאת בן אשר שלנו), ובקריאה מהירה קשה להבחין ביניהן, משא"כ **יששכר** עם השי"ן הראשון בקמ"ץ והשני בשו"א ניכר היטיב והוא שינוי גדול; ולא מצינו בכל הטעמים שנאמרו לקריאת שני שיני"ן, סיבה ורמז לקריאה זו דוקא. ולמעשה לא מצינו מקור בר-סמכא לאשר הקריאה בשינוי גדול כזה. ⁴⁸ או בשני קמצי"ן ע"ש (לעיל הערה 6). ולא זכיתי לדעת מאין הניקוד הזה שלא נזכר בשום ספר. ⁴⁹ ואם יימצא חומש שניקדו השי"ן השניה בשו"א (כדלעיל הערה 42), כיון שאין מתג בצד הקמ"ץ

מקום אינם מנקדים השי"ן השניה כלל, שמע מינה שכן היא המסורת מעולם, כהוכחת רו"ה הנ"ל. והוא בכלל הקרי וכתוב⁴³ אלא דמחמת רוב פשיטותו לא טרחו לציינו וכמו שלא ציינו קרי וכתוב על כל היא שבתורה שכתובה הוא⁴⁴, וירושלים דכתיב ירושלם⁴⁵.

י. מכל הנ"ל מתבאר ששינויי המנהגים בזה נתחדשו בדורות האחרונים [כעדות האחרונים הנ"ל⁴⁵], ומשום זה בספרי ראשוני האחרונים המדברים בענייני שמות גיטין⁴⁶, לא מצינו שיפרשו דין חילוק שני השמות **"יששכר"** ו**"ישכר"** עד הנודע ביהודה (שבזמנו כבר פשט השם החדש **"יששכר"** הנקרא בשני שיני"ן) - הרי שבימים הקדמונים פשיטא להו שכל הנקרא ישכר

----- מנחת האומ"ר -----

הנה אין ספק שחומש משובש נזדמן לו ששם "תוקן" ע"פ המנהג שהזכיר, והוא בטל בכל החומשים הרבים מדויקים ובלתי מדויקים שבאו לפניו ולאחריו. וגם מדבריו אלה נמצינו למדים שלפי כל שאר החומשים שאינם מנקדים השי"ן השניה בשום פעם, א"כ איננה נקראת בשום פעם.

⁴³ כמו שכתבו במסורת המסורת ובשו"ת בית אפרים הנ"ל.

⁴⁴ אבל בנביאים ששם כמעט בכל מקום גם הכתיב הוא היא, אזי כשהכתיב הוא מסרו קרי וכתוב כגון במ"א, יז, טו ובמס"ג תהלים עג, טז. ועי' מנחת שי במדבר ה, טו. וכן בשם ידוד (הוי"ה) לא נמסר קרי אדנות או א-לקות מטעם זה.

⁴⁵ עי' מסורה גדולה ירמיה כו, יח ולוח ארש סי' קסד ובארשנו רעננה שם.

⁴⁶ לעיל הערה 17 והערה 37.

⁴⁷ כגון סדר הגט לר"י מרגליות, רמ"א בסדר הגט שבדרכי משה סוף טור אה"ע, לבוש אה"ע סי' קכ"ט (ועי' סי' קל ס"ח), בית שמואל אה"ע קכט, ונחלת שבעה בשם "בער". הנה ב"ספר שמות" ויד אהרן בשם מהר"ם ו' חביב מפורש כן, כנ"ל בסק"ח. וגם שאר הפוסקים שהבאנו כאן אין ספק שכוונתם על כתיבת שם יששכר הנקרא ישכר - שהרי אם על השם הנקרא בשני שיני"ן פשיטא. ועוד שהרי זה ברור מכל הראשונים והאחרונים ששם יששכר הנקרא בחד שי"ן היה ידוע ומפורסם, ואם כן אילו היתה כוונתם על השם בשני שיני"ן היה להם לפרש - אלא ודאי שלא ידעו ולא התייחסו כלל לשם הנקרא בשני שיני"ן, ולכן לא הוצרכו לפרש דבריהם. [שוב מצאתי שכ"כ רבי עקיבא איגר בשו"ת הנ"ל בסק"ח: דודאי הנכון עם מעכ"ת נ"י דכוונת הבית שמואל והבאים אחריו דאף שקורין אותו ישכר, מ"מ כותבין יששכר בשני שיני"ן].

שאלו היה מקום לחלק בקריאה שהיינו מוצאים הערת מסורת המעירה על כך - הרי שאינם חולקים על שני בעלי המסורת הגדולים בן אשר ובן נפתלי ששניהם מסכימים שהקריאה שוה בכל מקום.

יג. ולסיכום: עיקר הקריאה הוא **שְׁשָׁכָר** תמיד כדעת בן-אשר וחבל הראשונים והאחרונים וכל החומשים המדויקים. והקורא **שְׁשָׁכָר** תמיד כדעת בן-נפתלי וכפי שכתב ההיכל הברכה יש לו על מה לסמוך - אלא שהוא נגד המקובל בידינו לפסוק כבן-אשר. אך לא מצינו מקור בר-סמך לקריאה **"שְׁשָׁכָר"** - ולא עוד אלא הקורא לפעמים בשתי שינויין ולפעמים בשינוי אחת הרי הוא אוחז החבל בשני ראשיו.

----- מנחת האומ"ר -----

מרוטנבורג והטור ברמזי המסורת שלחם), ואור תורה מנחת שי ורוויה לא ידעו ממסורת כזאת.

יב. והנה כל הסמיכות שלנו בכתבת וקריאת כתבי הקודש היא על בעלי המסורה הטברנינים שמהם קיבלנו כל כללי הקריאה והכתיבה⁵⁰, ומעיקר תפקידם להודיע על שינויי הקריאה והכתיבה ממקום למקום⁵¹ - וכאן שתקו⁵². הרי ברור

----- מנחת האומ"ר -----

שתחת השינוי הראשונה, הוי רגלים לדבר שאין כאן אלא טעות: שהרי כיון שהכ"ף איננה דגושה, א"כ השו"א שלפניה נעה כפי כללי הדקדוק (חוץ ממעט יוצאים מן הכלל ואכמ"ל), וא"כ לפני השו"א היה צריך להיות מתג כמו בכל קמ"ץ שלפני שו"א נע.
50 עיי' שו"ת מהר"י מינץ סי' ח' ומאמרנו ב"צפונות" ח'.

51 כגון בבראשית מב, כד שהביא המנחת שי מסורת על תיבת ויאסר: **לית רפה וכל כפתייא דשמשון כותיה**. ור"ל דרך כאן ואצל שמשון תיבת ויאסר היא בחט"ף סגול. ובפרשת ויצא ל, א על "מתה": **לית מלרע**. רצה לומר שאין עוד תיבת מתה מלרע בכל התנ"ך, כי כולם מלעיל לשון עבר. ועיי' עוד בביאור הגר"א אה"ע סי' קכט סק"מ.

52 אין זכר במסורת הדפוס שלפנינו ובכתבי יד המפורסמים. גם מומחי המסורת בכל הדורות כגון הרמ"ה והמאירי (ורבינו יהודה החסיד ומהר"ם

